

Traduir de l'àrab al català: escurçant distàncies

Mª Dolors Cinca Pinós

Universitat Autònoma de Barcelona

Sovint tots hem pogut sentir comentaris referents a la complexitat i a la raresa d'un idioma que s'escriu per mitjà d'uns signes tan diferents de l'alfabet llatí que es comparen a gargots o a qualsevol altra cosa que doni idea d'inintel·ligible.

I si bé és cert que és un idioma complex, com tants altres, en traduir al català textos escrits en àrab ens podem arribar a sorprendre de les coincidències terminològiques i expressives d'ambdues llengües. No es tracta tan sols d'aquelles paraules que, etimològicament, provenen de l'àrab sinó que hi ha moltes locucions i expressions al·lusives a Déu per a les quals podem trobar equivalències exactes en català —fent o no ús de la paraula Déu.¹

Quant als arabismes de la llengua catalana, jo distingiria tres grups diferents, en funció de l'ús que, normalment, en fem: a) un primer grup inclouria aquells que són d'ús diari com ara *garbell*, *drassana* i *atzucac*, entre altres, i que designen conceptes comuns del nostre entorn cultural; b) en un segon grup podríem incloure aquells que també fan referència a conceptes comuns, però que, per una raó o altra amb el temps han caigut en desús, o tal vegada mai no han aconseguit arrelar —em refereixo a paraules com ara *soc*, *alcofoll* o *albíxeres*, entre altres; c) el tercer grup abastaria aquelles paraules que també existeixen en català però que són força més alienes al nostre entorn cultural, com ara *muetzî*, *aljama* o *narguil*.

En un text escrit en català, l'ús de les paraules del primer grup mai no resultarà desuet, ja que les emprem sense pensar que són arabismes. L'ús de les del segon grup, però, només serà acceptable en algunes situacions. Sens dubte, és difícil d'imaginar que algú digui: *Me'n vaig a la soc de La Boqueria*, o que algun turista català comenti: *La soc de Tunis m'ha agradat molt*. En canvi, crec que és del tot acceptable emprar, en una traducció de l'àrab, la paraula *soc*: *La soc dels perfumistes del Caire*. I l'ús dels mots del tercer grup ja no ens planteja ni els dubtes que ens plantegen els del segon, perquè és

evident que només els podem emprar per fer referència a aquells conceptes específics que designen.

Per tal d'exemplificar la meua reflexió sobre les equivalències catalanes d'algunes locucions àrabs, em centraré només en dues (بِالله i والله), que són, sens dubte, les més freqüents, i en la casuística i el context d'aparició en una història de *Les mil i una nits*: La història de Nuraddín i Xamsaddín.

La llengua àrab, llengua en què Déu revelà l'Alcorà, és impregnada d'expressions referents a Déu. Tanmateix, la llengua catalana no n'està pas mancada, d'aquesta mena d'expressions, ans al contrari, n'és ben rica. Segons que sembla, el català i el castellà² són les dues llengües romàniques que més en tenen, precisament per la mateixa influència de l'àrab.³ Les expressions catalanes, amb les corresponents variants regionals, on figura la paraula Déu són gairebé incomputables.⁴ És innecessari dir, però, que no sempre el Déu que ens apareix a la LO tindrà un equivalent a la LT.

La freqüència d'aparició de les locucions esmentades en la història és molt alta, i per això constitueix una font inestimable d'exemples per a les possibles traduccions al català. Tant بالله com بالله (lit.: Per Déu) són locucions que, a còpia de l'ús freqüent i comú ja són ben buides del sentit teològic que, en el seu origen, devien tenir, i el seu significat, per tant, depèn del context en què apareixen. Així, doncs, no sempre podem ni traduir-les fent referència a Déu perquè tenen més aviat un valor purament exclamatiu, reafirmatiu o emfàtic.

Per remarcar els distints significats suara esmentats i, sobretot, les equivalències catalanes, he triat un reguitzell de fragments de diàlegs,⁵ que és on apareixen les dues expressions, de les quals faré la traducció literal i proposaré solucions per a una traducció catalana.

Les frases les he agrupades per la semblança dels significats:

- a) Casos en què tenen una funció de reafirmació rotunda i emfàtica o bé de jurament:

والله لا أزوج بنتي لولدك *Per Déu que no casaré la meua filla.*

والله لا ندخل *Per Déu que no entrarem pas.*

والله ما هذا منام *Per Déu, això no és pas cap somni.*

والله لم أكذب عليكم أبدا *Per Déu que no us menteixo.*

والله لأعملن عملا ما سبقني إليه أحد *Per Déu que faré una cosa que no ha fet mai ningú.*

En català, cada un d'aquests per Déu (lit.) es pot suplir per expressions com ara: per ma fe, a fe, a bona fe, a fe de Déu, a fe de món, com hi ha Déu, com hi ha un Déu al cel. Expressions totes elles que mantenen, en certa manera, la referència religiosa de l'original.

- b) Exemples del valor exclamatiu que tenen de vegades:

والله يا سيدتي *Per Déu, estimada.*

والله ما كأنه إلا في اليقظة *Per Déu, si em semblava que estava despert!*

En ambdós casos, les expressions catalanes per a expressar diversos afectes i sentiments (admiració, alegria, dolor, sorpresa) serien del tipus: *Ai Déu!, Déu meu!, bon Déu!, Déu del cel!, valga'm Déu!, Gran Déu!*

- c) Casos en què la funció de **والله** és només emfàtica, reforça l'afirmació d'allò que es diu, i, per tant, no és necessari recórrer a una expressió que faci referència a Déu:

والله يا أختي *Per Déu, germana,...*
والله ما لي ذنب *Per Déu que no és culpa meva.*
والله يا جماعة إني كنت نائما هذه الليلة في مصر *Per Déu, anit jo dormia al Caire.*
والله إنك محب لنا *Per Déu, us apreciem molt.*
والله ما أكلت عمري مثله *Per Déu mai no n'havia tastat uns com aquests.*
والله ما في جنونه خلاف *Per Déu que és boig.*
والله لقد دخلنا *Per Déu, sí que hi hem entrat.*
والله لا أمكنه من نفسي *Per Déu, no m'hi lliuraré pas.*

Tots els exemples els podríem substituir per locucions com ara: *de debò que, en veritat, de veres, de bo de bo, a fe, en bona fe, de bona veritat*; o bé començant les frases *per, que sí que, i tant que, sí que (...), sí*. O també dient: *et/us ben asseguro que*.

- d) Així mateix ens podem trobar el cas on l'expressió tingui un valor de súplica o prec, com en aquests exemples:

لقد أطفأت ناري فبالله خذني *Has apagat la flama que em consumia! Per Déu, abraça'm.*
بالله يكفي *Ja n'hi ha prou, per Déu!*
بالله عليك لا تذكره لي *Per Déu, no me l'esmenteu més!*

En els tres casos podríem mantenir el *per Déu* literal, car en català es pot emprar amb aquest valor, o bé podríem dir també: *per amor/l'amor de Déu*. I fins i tot seria possible d'expressar el mateix sentit amb un *si us plau*.

- e) Casos en què expressa ironia, i la incredulitat del qui parla:

والله إن هذا الطعام لا يحسنه أحد إلا أنا و والدتي *Per Déu, aquest menjar només el sabem preparar la meva mare i jo.*
والله إن الوزير ما هو أبوك *Per Déu, el visir no és el teu pare.*

El sentit català es reproduiria fidelment amb expressions com ara: *Déu et faci/et faça bo!, Déu te faci ençà i enllà!* O bé: *Aquesta sí que és bona!*

- f) De vegades, el sentit d'insistència el podem reproduir amb altres recursos que no siguin necessàriament locucions o frases fetes:

بالله عليك أي شيء رأيت زيادة على ذلك *Per Déu, digues, què més has somiat?*

En aquest cas, per reproduir la insistència, podem emprar l'imperatiu repetit: *digues, digues*.

- g) I, per acabar, dos exemples on l'expressió de la sorpresa es podria manifestar, senzillament, amb una exclamació:

بالله عليك أما أنت الذي *Per Déu, que no sou vós qui...?*

والله إن هذا الشيء عجاب *Per Déu, això és extraordinari.*

En el primer cas, podríem dir, per exemple: *ei*. I en el segon, només afegint-hi el signe d'exclamació obtindríem l'efecte desitjat: *És extraordinari!*

Reprenent el títol d'aquesta comunicació, crec que per escurçar distàncies en les traduccions de l'àrab al català ens pot ser útil la distinció que fa Joaquim Mallafrè entre *traducció didàctica* i *traducció artística*.⁶ Un paràgraf seu resumeix prou bé l'actitud que ha de prendre el traductor si vol que el text traduït arribi al públic lector en general, i no solament als erudits, que, d'altra banda, ja tenen accés al text original:

Malament quan s'han d'explicar els acudits. Si aconseguim de fer riure el lector amb un acudit equivalent, en el text, som més fidels a l'autor, i produïm el mateix impacte en el lector, que si cal explicar-lo a peu de pàgina. Aquest desplaçament de l'atenció pot ser més greu que la relativa adaptació de l'acudit concret.⁷

Un text com el que he emprat d'exemple en aquesta comunicació no tan sols és una excel·lent mostra de les possibilitats que ofereix la llengua d'arribada per tal de poder produir un text més acurat —per molt llunyana que puguí semblar la llengua de partida—, sinó que, a més, constitueix una perfecta eina pedagògica per a l'ensenyament de la traducció. I tornant a l'ús que podem fer dels arabismes en un text català que sigui una traducció de l'àrab, crec que és un aspecte fonamental per tal de desvetllar l'interès dels estudiants per un vocabulari que, malauradament, gairebé no s'utilitza.

NOTES

1. Sempre que no volguem, és clar, mantenir les expressions literals per tal de donar un caire més *exòtic* al TT.
2. Vegeu "Dios" al *Diccionario de uso del español* de M. Moliner.
3. Vegeu Joan Amades, *Refranyer Català*. Barcelona: Cercle de Lectors, 1989, p. 113.
4. Vegeu "Déu" al *Diccionari Català-Valencià-Balear* d'A. M. Alcover.
5. Si bé de vegades el significat potser no es vegi prou clar, m'ha semblat la manera més adient per tal de no haver de reproduir seqüències massa llargues del text i fer massa llarg el treball.
6. Vegeu *Llengua de tribu i llengua de polis: bases d'una traducció literària*. Barcelona: Quaderns Crema, 1991, cap. IV.
7. *Ibídem*, p. 109.